

Дмитро ПОЖОДЖУК

РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ В ГУЦУЛЬСЬКИХ НАРОДНИХ КОЛЯДКАХ

Одним із найдавніших видів усної народної творчості українців, який, на жаль, ще й понині залишається мало вивченим, є колядки. В різних теренах України щороку на Різдвяні свята ходили від хати до хати колядники, вітаючи всіх з Різдвом, Новим роком, бажаючи щастя, гарного врожаю, многих літ. Звучали колядки на Кубані, Вороніжчині, Курщині, Лемківщині, Білогірщині, у Бессарабії, на Берестейщині, Слобожанщині, у Таврії, в Карпатах... Коляда лилася над великим українським світом, чаруючи серце кожного, несучи в кожную українську оселю радість і щастя. Тут, мимоволі, пригадуються віршовані рядки поетеси Лариси Мурович:

А тепер Жар-Птиці на сонячнім пружі
Коляди ритуальний розлуное чар,
Я з бесаги дзбаночки дарую вам, Друзі, –
В них кутя і солодкий різдвяний узвар! [1, с. 43]

Та тоталітарний комуністичний режим викорінював народні традиції, історичну пам'ять народу. Войовничі атеїсти нищили церкви, забороняли колядувати, масово вивозили священиків на каторгу в Сибір і далеку Північ, вважаючи їх ворогами народу. То ж не дивно, що в такі тяжкі десятиліття російської окупації в більшій частині України колядки практично зникали, а у фольклорному репертуарі борзописці режиму окремі з них перефразували для агітаційних завдань:

Нова радість стала,
Яка не бувала,
Зірка ясна п'ятикутна
В Кремлі засіяла...

Тоді як українці споконвіку співали цю колядку так:

Нова радість стала,
Яка не бувала,
Над вертепом зізда ясна
На весь світ засіяла.

Або:

Добрий вечір тобі, славний господарю!
Радуйся!
Ой радуйся, земле, рік новий народився!

Замість:

Добрий вечір тобі, пане-господарю!
Радуйся!
Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

Не тільки Ісус Христос чи Син Божий не вписувалися у ці радянські переробки, а й давнє народне традиційне звертання "пане-господарю". Та українці, хоч і крадькома, а все-таки продовжували колядувати, бо вірили в крах лицемірного "прогресу", кажучи словами Ліни Костенко:

Гоп, мої копита,
 гоп, мої колеса,
 ні чорта не вийде
 з вашого прогреса [2, с. 149].

Понад 70 років "гопала" комуністична чума по нашій землі, але дух народу вона знищити не змогла. Люди молилися за волю України, за українську землю. "Молитву за українську землю" записала свого часу етнограф Романа Кобальчинська у селі Космач на Гуцульщині від заслуженої учительки України Параски Трутяк: "Господи Боже, Владико Небесний, що небом і землею управляєш, зішли свою ласку і на українську землю і глянь на неї ласкаво. Ти знаєш, Господи, скільки праведної крові борців наших і скільки гіркою поту хлібороба нашого впало на ту рідну землю. Не дай же, Господи, нашої землі в наругу ні переможцю, ні напаснику. Нехай животворна роса щедрот і благодатей Твоїх упаде на українські ниви і лани, на поля і левади, на ліси і діброви, на гори й долини, на степи й на моря українські. Нехай красується українська земля, вільна й свободна, і нехай не топче її ворожа стопа, але нехай буде наша рідна, прарідна земля окрасою вінця і слави Твоєї. Амінь!" [3, с. 15]

Люди молилися і колядували. Чи не найбільше колядок збереглося на Гуцульщині, хоч і тут наймані атеїсти робили своє. Приміром, у селі Космач добре пам'ятають люди, як ганявся за колядниками (особливо за дітьми) колишній директор Космацької середньої школи Михайло Дідух, який виконував ще службу секретаря первинної організації комуністів. А гуцули з Верховинського району у цій непристойній ролі називають колишнього першого секретаря Верховинського райкому комуністичної партії Василя Лютича. І такі приклади не поодинокі. До того ж з рук комуністів спопеліла в огні церква св. Параскеви у Космачі [4, с. 103-107], яку ще будував Олекса Довбуш. Не стало церкви в Довгополі Верховинського району, під якою Іван Труш писав портрет Івана Франка. Було арештовано і відправлено в Сибір на каторгу священика з Космача Василя Романюка, який згодом став патріархом Київським і всієї Руси-України... Але наш народ живучий, а Гуцульщина особливо завзято чинила опір вандалам-окупантам. Це ми бачимо яскраво на прикладі колядок з Гуцульщини і то не всіх, а навіть лише тих, де йдеться про родину, про родинні взаємини і традиції. Такі колядки чи не найхарактерніші на Гуцульщині, де ще зберігається найбільша повага до батьків, до родинних коренів, є найміцніша сім'я. Саме тут ще й понині діти звертаються до батьків на "Ви" як знак великої пошани і любові. Саме тут діє неписаний закон, що на Різдвяні свята сходиться до хати вся родина, з'їжджаються діти з далеких і близьких країв, сідають усі разом до святкового столу і просять Бога, щоб допоміг дочекати всім разом ще й наступного року отак спільно вечеряти.

На Гуцульщині родинні традиції були і залишаються в особливій шанобі [5, р. 48-53]. То й не випадково, коли заходили до гражди колядники, то після основної церковної колядки обов'язково співали колядку кожному членові сім'ї (родини). Уже під хатою починали:

Граймо, співаймо, брата витаймо!

В нашого брата новенька хата,
Новенька хата, бай, на помості... [6]

Отже, колядники вважали господаря своїм братом. А вже згодом, у хаті, співають такі колядки, як "За Ісуса Христа", "Нова радість", "По всьому світу". Опісля першою виконують колядку для господаря, яка має різні варіанти і навіть в одному й тому ж гуцульському селі вони можуть не збігатися. Кожна така колядка починається зі звернення колядників до господаря:

Славен єс, Боже, по всему світу
Та й по всіх церквах, по монастирях,
По монастирях, по людських домах.
І ви є славні, наш господарю!
Наш господарю, славний Петрику,
Приближтеси ид нам, ид колідничкам.
Ми хочімо вам, в Вашім домочку,
Вам розказати вірну правдочку
За Йсуса Христа – Божого Сина... [7]

Як бачимо, колядники не просто колядують для господаря, а він є звичайним слухачем. Вони ведуть із ним своєрідний діалог, а слухачами є тільки члени його сім'ї. В більшості випадків на Гуцульщині колядники запрошують газду підійти до їхнього гурту, а згодом розповідають йому і членам його родини словами колядки про народження Ісуса Христа чи його муки і смерть. Але трапляються колядки, де одразу, як господар підійде до колядників, вони його починають віншувати:

...Нас Господь прислав та й у ваш дім
Колідувати і вас вінчувати.
Ой, знати, знати – котрий тут газда.
У цього газди – злотні ворота,
В газди подвіре – все срібло біле.
Ци мгла, ци вода на світ налігла?
Ни мгла, ни вода, лиш білі вівці.
З тими вівцema – три вівчерики.
Ой ідут, ідут – три трубці нисут.
В світлого Дмитра трубочка хитра,
А в Николая – все й золотая,
А в Юрія – з самого срібла... [8]

Колядники величають господаря за чистоту на його подвір'ї, за його багатство, його працьовитість. І бажають колядники господареві всякої-всячини: овець та коней, корів та урожаю доброго. Позаяк газда є головним господарем у сім'ї, то на Гуцульщині саме йому присвячено чи не найбільше різних варіантів колядок.

За господарем колядники дарують колядку газдині. Тексти таких колядок більше сповнені переживань, особливо в них детально розповідається про муки Ісуса Христа, які він терпів на хресті. Та це зрозуміло, бо жіноче серце співчутливіше, добріше. В інших випадках – у текстах багато ліричних рядків:

В цієї газдиньки на подвіречку,
На подвіречку є два явори.
Та й прилетіли там два голуби.
Та й сіли собі на ті явори.
Іде газдинька та й загледає,
А вни до неє та й промовили:

– Ой то ми ни є та й два голуби,
Ой ци се ми є два ангелики... [9]

Серед колядок, присвячених чи адресованих газдині, відомі такі, як "Газдини одовици", "Газдини, котра має діти", "Газдини, котра не має дітей" тощо. На буковинській Гуцульщині є свої варіанти таких колядок, на закарпатській – свої, але найбільше їх все-таки на галицькій Гуцульщині. Одна з колядок, адресована газдині Палагні, на наш погляд, є найцікавішою із усього цього циклу. Вона найпоширеніша у Космачі та Шепоті Косівського району, а також у Дземброні, Криворівні та Вижньому Ясеніві Верховинського району. Ця колядка частково нагадує текст української думи чи співанки-хроніки. Текст її досить оригінальний, тому доцільно подати його повністю:

Славна газдинько, пишна Палагно,
Приблизтеси ид нам, ид колідникам!
Нас господь прислав нині у ваш дім,
Вас вінчувати й колідувати.
Йа в поли, в поли новенькі двори,
Поробили їх турки та німці.
Срібло-золото порозсипали.
Та й туди ішла славна газдиня,
Розкотила вна шовковий рукав,
Набрала собі срібла-золота.
Та й пішла відтив, бай, чистим полем,
Ой чистим полем, вороним конем.
Та й стрітила вна світі ангелі:
– Помагай Біг вам, світі ангелі!
Світі ангелі, бай, відповіли:
– А подай здоров, славна газдине!
Куди ви ідете, славна газдине?
– Я іду до міста – аж до Києва,
Аж до Києва за малярами,
За малярами, за злотарями,
Бо у Космачі є церква нова,
Є церква нова, нимальована...
– Славна газдине, виртайси з нами,
Ми вашу церкву помалюємо,
Помалюємо й позолотимо.
На однім столі – Ісуса Христа,
На другім столі – бай, Николая,
На третім столі – усі святі,
Усі святі та й веселі.
Наші газдинька й ще веселіша.
– Славна газдинько, вінчуємо вас
Цими святами та й Різдвяними!
Бисте діждали від нині за рік,
Від нині за рік – на многі літа! [10]

Тут доречно сказати, що ця колядка в основному мала би побутувати тільки в Космачі та його околицях, тому що вона стосується церкви святої Параскеви в Космачі, яка була споруджена в цьому гуцульському селі взимку. Оскільки в ній не було іконостасу, гуцулка з Космача Палагна, за словами колядки, ішла шукати малярів-іконописців. Відбувалося це ще в 1718 р. (час будівництва церкви), тому є

підстави колядку з таким мотивом уважати належною до того періоду. Зрештою, колядка поширилася і в інших околицях Гуцульщини.

Цікавим є і той факт, що на Гуцульщині здебільшого колядували тільки чоловічі гурти [11] у супроводі трембітаря, котрий на подвір'ї кожного господаря подавав сигнал трембітою, сповіщаючи, що вже прийшли колядники. У Брустурах замість трембіти використовували роги. Тоді колядники підходили під вікна і запитували господаря: "Пане-газдо, чи можна вам заколідувати?" Коли з хати відповідали "Можна!", колядники заходили в оселю і починали співати "За Ісуса Христа", а згодом і колядку кожному з членів сім'ї господаря. Однак у більшості гуцульських сіл і в Космачі також колись спочатку колядували одну колядку під хатою, а вже решта – в хаті. Так колядують і понині. В деяких селах Гуцульщини, зокрема в Космачі, були поширені жіночі гурти, які називалися "сестри". Нині в Космачі є змішані гурти колядників, основи яких складають церковні хори, але є й 40-50 чисто чоловічих гуртів. До того ж у Космачі є ще кілька десятків парубоцьких гуртів колядників, які називають тут "луговики". У ті минулі роки, коли все більше забороняли комуністи колядувати, в Космачі виникли і цікаві дівочі гурти колядників, яких називають "королиці". Усі дівчата одягаються в помаранчеві хустки (характерні для Космача), у запаски, сардаки і створюють надзвичайно святкову атмосферу своєю присутністю в кожній оселі [12, р. 3-21]. Досить цікавими такими дівочими гуртами були ансамблі колядників, які організовували колись Марічка Кравчук з присілка Медвежого та Марічка Ребеджук з присілка Бані. Останніх навіть зафільмував у Космачі журналіст із Парижа Томас Гуаск.

У селах Стопчатів, Середній Березів та інших селищах на Косівщині досить поширеними є жіночі гурти колядників. Особливо оригінальним на Гуцульщині є "вертеп", але це вже тема іншої розмови.

Отже, родинні зв'язки в гуцульських колядках є головним мотивом. Окрім коляд газді і газдині тут побутує багато творів, присвячених дівці: "Дівці на відданю, що має брата", "Дівці старшій", "Дівці, що має дядю і маму", "Дівці малій до вісімнадцяти років", "Дівці, файна", але не оминають колядники і "дівку-сироту". Є багато колядок і для парубка: "Парубкови, що має сестру", "Парубкови-одинакови", "Легіневи дорослому", "Легіневи тому, що на чужині".

З Гуцульщини дуже багато родин і окремих горян через різні обставини емігрували в далекі світи. Одні йшли заробляти на прожиток у далеку Канаду чи США, інших колись везли турки в Туреччину, німці – у Німеччину, росіяни – в Сибір. І завжди на Святий вечір на Гуцульщині була приготована вечеря для того парубка чи дівочки, газди або газдині чи інших членів родини, що на чужині. Ось як починається коляда "Парубкови тому, що на чужині":

Легіню пишний, брате Николо!
На Світе Різдво ми прийшли до Вас
Ваших родичків повінчувати,
Повінчувати, колідувати.
Ваші родичі – дедичок і мамка
Исказали нам та й попросили:
– Ви, коліднички, заколідуйте
Нашому сину та в тій чужині...

А вже закінчувалась така колядка словами:

Вінчуємо тебе Светим Рождеством,
 Шоби ти нарік цих свет дочекав,
 Шобис дочекав, ид хаті приїхав,
 Ид хаті приїхав, ид своїй родині.
 Ид дедеви, мамці, братам, сестричкам,
 Бисте всі в купці разом слухали,
 Разом слухали Божу коліду... [13]

Тут доцільно підкреслити, якщо раніше такі колядки виконували і для того парубка, що служив у австрійському, польському чи румунському війську, то вже в роки більшовицької окупації України цю колядку співали для гуцулів-рекрутів, що служили в колишніх республіках Союзу. Новою колядкою, яка несподівано виникла на гуцульських теренах і тепер уже зникла з репертуару колядників, була колядка "Парубкови тому, що на війні в Афгані":

Жее, на Світе Різдво ми прийшли до вас,
 ми прийшли до вас так ізрані.
 Жее, будемо ми вам колідувати
 синові тому, шо в Афгані.
 Жее, синові тому, бай Василькови,
 що в афганських він воює горах,
 Жее, би мирно він відти си вернув
 й кацапів в Москві бив на порох.
 Жее, би кацапи більше на світі
 нашому бай не панували,
 Жее, бо ти кацапи – то страшні люди,
 шо всіх у Афган післали.
 Жее, післали уни на войну страшну
 наших легінів воювати.
 Жее, а тепер до нас в цинкових гробах
 стали їх уни завертати... [8]

Багато колядок у Космачі, адресованих парубкові, записали свого часу Климентина Лисинецька та Володимир Шухевич. Одна з таких колядок, записана в Космачі від Максима Борчука, розпочинається словами:

Ой гордий, пишний, гордий паничу,
 Гордий паничу, пане Василю!
 Гей шо ш ти собі з гір починаєш,
 Шо попіді Львів конем играєш?
 Шо конем наверне, все си Львів здригне,
 Йа си паркани поросипали,
 Йа всі си жиди зачюдували... [14, с. 92]

Інша колядка парубкові, записана в Космачі від Михайла Палійчука, має подібний зачин:

Ой гордий, пишний, гордий паничу,
 Ой шо ш ти так си изгорда маєш?
 Що ти так собі з гір починаєш,
 Перед королем конем играєш? [14, с. 95]

Отже, як бачимо, кожна така колядка розпочинається звертанням "паничу", що колись було звичним у Космачі. Оскільки мова йде про парубка, то часто-густо підкреслюється його сила, гордість. Колядники завжди змальовують словесно образ парубка на коні, змальовують як вершника, як свого захисника. При цьому

підкреслюють, що в того коня "золоті вуздечки", "листові вушка", "тернові очка", "золота грива", "срібні копита", "шовковий фостик" тощо. В одних випадках парубок їде на коні, в інших – пасе коника:

Края Дуная, мілкого броду,
 Господи Боже!
 Ой там пан Василь коника пасе.
 Ой пасе, пасе, з конем говорить:
 – Ой коню, коню, я тебе продам,
 Я тебе продам за сто червоних,
 За сто червоних, тисічу злотих.
 – Гадай, погадай, мене не продай.
 Розгадай собі, де ми бували.
 – Ой ми бували йа в трьох побоях:
 В однім побою та й у татарськім,
 В другім побою та й у турецькім,
 В третім побою та й у козацькім... [14, с. 101-102]

Як бачимо з поданого вище тексту, в цій колядці ще переповідається про ті битви, в яких брав участь український вояк, бо українці завше боронили свій край від чужинців.

Отже, словесність гуцулів – це їх життя, їх історія. Саме в цьому регіоні найкраще збереглися старовинні колядки. Тут пригадуються рядки з листа Миколи Лисенка до Філарета Колесси, написані 17 травня 1896 р.: "Яка то є велика потреба музикові й zarazом народникові повештатися поміж селянським людом, зазнати його світогляд, записати його перекази, споминки, загадки, прислів'я, пісні і спів до їх. Вся ця сфера як воздух чоловікові потрібна; без неї гріх починати свою працю й музикові й філологів. Фольклор – це саме життя..." [15, с. 539-540]. Оскільки Філарет Колесса мав у Космачі літній будиночок, то він і зробив кілька записів космацьких колядок із мелодіями професорові Володимиру Шухевичу безпосередньо з уст самих колядників.

Власне старовинні гуцульські колядки разом з новішими становлять цілий пласт гуцульського живого фольклору, такого цікавого і ще мало дослідженого.

Сьогодні Україна вже суверенна держава. У колядковий репертуар входять і новотвори. Повертаються з чужих країн українці додому, набувають нового змісту колядки. Деякі привозять на Гуцульщину наші брати-українці навіть із-за океану:

Рай у серденьках, ми під вікнами,
 Нуте прийміть нас до столу,
 Най всьо, що добре, сідає з нами,
 Хочемо нині посполу
 Нашим звичаєм колядувати:
 Радуйся, радуй, вкраїнська Мати ! [16, с. 140-141]

І вони лунають вільно і дзвінко в нашій Україні, бо як писав Іван Драч,

Сто скажених сивих бід
 Та й сушило ж роду вроду.
 Та не висхне зроду рід
 Ні в погоду, ні в негоду [17, с. 20].

І це суцільна правда, бо незнищений наш народ, як наша історія, культура, як наша пісня. То ж звучать сьогодні по всій Гуцульщині колядки газді і газдині,

легіневі і дівочці, померлим гуцулам і навіть дитині тій, що в колисці. Бо народжується вільна, суверенна, незалежна Україна і Бог їй у цьому допомагає.

1. *Мурович Лариса*. Дерево рідного роду.– Торонто, 1984.
2. *Костенко Ліна*. Вибране.– К., 1989.
3. *Кобальчинська Романа*. Золоті ключі.– К., 1993.
4. *Бурнашов Геннадій*. Гуцульське повстання.– Івано-Франківськ, 1998.
5. *Goisque Thomas*. Noël dans les Carpates ukrainiennes // *Famille chrétienne*.– Paris, 1998.
6. Записав Дмитро Пожоджук у с. Космач від Настуні Кірашук, 1907 р.н.
7. Записав Дмитро Пожоджук у с. Вижній Ясенів від Василя Гришка, 1958 р.н.
8. Записав Дмитро Пожоджук у с. Космач від Палагни Пожоджук (1916-1996).
9. Записав Дмитро Пожоджук у с. Космач від Танасія Кірашука, 1904 р.н.
10. Записав Дмитро Пожоджук у с. Космач від Настуні Кірашук, 1907 р.н.
11. *Maszkowski K.* Kołodnicy na huzulach // *Wierchy*, 1927.– Т. 5.
12. *Goisque Thomas*. Noël en Ukraine // *Terres lointaines*.– Paris, 1997.– № 503.
13. Записав Дмитро Пожоджук у с. Вижній Ясенів від Василя Гришка, 1958 р.н.
14. *Шухевич В.* Гуцульщина.– Львів, 1904.
15. *Колесса Ф. М.* Музикознавчі праці.– К., 1970.
16. Коляди або пісні з нотами на Різдво Христове.– Торонто, 1981.
17. *Драч Іван*. Лист до калини.– К., 1990.

Dmytro POZHODZHUK
TIES OF BLOOD IN HUTSUL TRADITIONAL CHRISTMAS CAROLS

The author reports about valuable relics of ancient Christmas carols repertoire in Hutsul region with family relations' motifs. Accent is made on the preservation of such relics in that very region in spite of the ethnical levelling policy under the conditions of the communist regime.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.98